

Рибачук Віктор Олексійович,

ст. викладач кафедри всесвітньої історії та методики викладання історії
Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка
(Полтава, Україна)

Відродження європейської культурної традиції в творчості Т.С. Еліота

У травні 2017 року група консервативно мислячих інтелектуалів зустрілася в Парижі. Об'єднані загальною тривогою про нинішній стан європейської політики, культури і суспільства учасники виступили з декларацією "Європа, в яку можна вірити". Автори Паризької декларації закликають стати на захист справжньої Європи, адже сучасна Європа знаходиться у серйозній небезпеці, оскільки перебуває в полоні хибного розуміння самої себе і своєї історії. Європейське суспільство глибоко загрузло в «індивідуалізмі, ізоляції та відсутності мети» [1]. Лідери сучасної Європи ігнорують християнське коріння. Звідси декларанти зображують сучасну Європу – технократичну, нігілістичну, з ослабленим шлюбом і поганою освітою – як фальшиву.

Паризька декларація актуалізує найважливіші питання про природу і цінності європейської традиції, відродження і збереження якої є єдиним шляхом виходу із кризи.

Проблема відродження європейської традиції не є новою. Особливої гостроти вона набула в першій половині ХХ століття, коли європейська цивілізація переживала глибоку економічну, соціально-політичну і духовну кризу.

Європейські інтелектуали того часу М.Гайдегер, К.Ясперс, Г.Марсель, П.Волері, О.Шпенглер констатували кризу європейської самосвідомості, дегуманізацію мистецтва, переоцінку цінностей.

Пошуки шляхів подолання духовної кризи європейської культури є одним із головних завдань у творчості американського поета, драматурга і літературного критика Томаса Стернза Еліота.

У своїх поетичних творах «Пісня кохання Дж. Альфреда Пруфрока», «Геронтіон», «Безкінечна земля», «Пусті люди» Еліот зображує спустошених, розгублених і приречених на смерть при житті людей. Це узагальнені образи європейців початку ХХ століття: не здатних до рішучих дій, ґрунтового мислення, глибокого відчуття і переживання. В ліричних творах Еліота відчутний мотив страху, що людство може загинути. Так, у вірші

«Любовна пісня Альфреда Пруфрока» поет змальовує картини сірого, понурого, безрадінного буття у великому місті. Герой безцільно блукає у безлюдному місті і марнує своє життя на безглузді розмови за чашкою чаю. Пруфрок – це образ маленької людини, яка усвідомлює свою жалюгідність і нікчемність:

«Усі! Я не Гамлет – і не буду ним я;
Не викличу ні в кого інтересу» [2, с. 32].

У «Геронтіоні» теж показана жалюгідність і нікчемність людського існування, але вже не молодого юнака Пруфрока, а самотнього старця на межі смерті, який опинився на дні життя. Він втратив абсолютно все і перед смертю згадує своє життя. Самоаналіз героя засвідчує його нездатність зрозуміти прихований сенс порядку подій, що символізує марну спробу людини відшукати належне місце в історії. Ліричні «я» образи свідомості Геронтіона породжують хаос і руйнацію. У свідомості Геронтіона постає всеохоплююча панорама фальшивими обіцянками слави і безсилля зробити висновки з досвіду попередніх поколінь:

«Скільки в історії прихованих ходів-переходів, хитроумних коридорів

Потаємних виходів. Ошукує вона шепотом марнолюбства,
Веде нас марнослаством машин» [2, с. 55].

Еліот не лише показує духовну кризу європейської цивілізації, а й указує на шляхи виходу із кризи. Він визначає три причини, що привели до духовного занепаду європейської культури.

Першим фактором, що в історичній перспективі обумовив духовну кризу, став ренесансний антропоцентризм, який утверджує культ людини, створює передумови для атеїзму і заперечення Бога. У статті «Релігія без гуманізму» Еліот показує, що атеїстичний гуманізм, який підносить людину на небувалу висоту, нежиттєздатний і руйнівний для культури [3, с. 278].

Предтечою духовної кризи європейської культури, на думку Еліота, став романтизм. Романтична концепція свободи творчості, заклик до новаторства й оригінальності значно послаблювали традицією. А такі категорії романтичної естетики як «поезія серця», «самоствердження особистості», «інтуїтивне й ірраціональне осягнення реальності» в перспективі приводять до хаосу. Не свою індивідуальність і почуття потрібно виражати в поезії, а навпаки – максимально дистанціюватися від них. Не своїми емоціями цікавий

поет, пише Еліот, а своєю здатністю перетворювати свої оригінальні особисті переживання в універсальне й надособистісне.

Ще одним фактором, що зумовив кризу культури став, на думку поета, європейський лібералізм. Еліот критикує лібералізм за ідею унікальності особистості, за заклик орієнтуватися лише на власне «я», довіряти лише собі, не визнавати над собою ніяких сил. Людина, за Еліотом, не існує як відчужена форма від реальності, вона підкорюється порядку речей, центром яких є Бог. Найважливіша мета суб'єкта – виявити абсолютні цінності, що забезпечують цілісне бачення світу. Ці цінності, підкреслює Еліот, у душі людини, а шлях до їх виявлення в собі – релігійна практика [3, с. 375]. Людина мусить знати, що вона недосконала, що їй належить стати цілісною й гармонійною. Відмова визнати свою недосконалість – це шлях до духовної пустоти і деградації, що й сталося з людиною ХХ століття. Еліот проголосив: «Жодна культура не виникла і не розвинулася без релігії, і навпаки, жодна релігія не збережеться за відсутності культури [3, с. 158].

Важливу роль у моральному розвитку людини і трансляції культурних цінностей Еліот відводив сім'ї: «найважливішим засобом передачі культури залишається сім'я: коли сімейне життя перестає виконувати свою функцію, ми повинні очікувати занепаду культури» [4, с. 65].

Таким чином, західноєвропейська цивілізація була далекою від культурного ідеалу Еліота. З технологічними інноваціями Промислової революції, виникненням масового виробництва і, як наслідок, споживацької філософії та масової культури, надія на духовне вдосконалення зникає на фоні безнадії. Таку безнадію Еліот передає через жалюгідні образи, що замінюють у його поезії. З особливою силою панорама духовного зубожіння та безглузлого існування людства показана у «Безплідній землі». Але як поет-пророк, поет архетипів Еліот все своє життя шукав вихід із глухого кута. Зрозумівши обмеженість європейського гуманізму, витвореного титанами Відродження й романтизму, згублений вплив просвітницького раціоналізму, згублений вплив просвітницького раціоналізму на культуру й мораль, Еліот прийшов до релігії, до ідеї відродження європейської традиції.

Традиція для Еліота – не застигла естетична формула, не ряд імен, навіки закріплених за певними точками літературної історії. Кожна епоха дає новий погляд, нову перспективу, згідно з якою

традиція переглядається. У статті «Єдність європейської культури» Еліот підкреслює, що ця єдність базується на спільній традиції, якою є Антична Греція, Рим, Ізраїль і християнство.

Отже, відродження єдиної європейської традиції як запорука подолання духовної кризи зближує ідеї Паризької декларації з пошуками Т.С. Еліота.

Список використаних джерел

1. Паризька декларація «Європа, в яку можна вірити». URL: <https://zbruc.eu/node/72673> (дата звернення: 02.02.2020).
2. Еліот Т.С. Вибране. К.: Дніпро, 1990. С. 197.
3. Елиот Т.С. Избранное. Религия, культура, литература. М.: РОССПЭН, 2004. 752 с.
4. Еліот Т.С. Призначення слова «культура». *Незалежний часопис «І»*. №7. 1996. С. 58-68.

* * *

Рожкова Людмила Іванівна,

кандидатка історичних наук, доцентка кафедри державно-правових дисциплін та українознавства Сумського національного аграрного університету (Суми, Україна)

Пам'ять про тоталітаризм у меморіально-мистецькому просторі: європейський досвід

Історична пам'ять – це цілеспрямовано сконструйований засобами історичної політики відносно стійкий набір взаємопов'язаних колективних уявлень про минуле певної групи, кодифікований і стандартизований у громадських, культурних, політичних дискурсах, міфах, символах, мнемонічних і комеморативних практиках [1, с. 135]. Після падіння комуністичних режимів в ряді країн Європи створені Інститути національної пам'яті як державні інституції, призначення яких полягає у збереженні історичної пам'яті і формуванні комеморативної політики.

Зокрема, 2002 р. було відкрито музей в Будапешті (офіційна назва – «Будинок терору»), розташований у приміщенні, де у 1940 – 1945 роках була штаб-квартира угорських фашистів, а в 1945 – 1956 роках – штаб-квартира таємної поліції Угорського комуністичного режиму. Музейний комплекс включає парк скульптур «Мemento» (у перекладі – «пам'ятай»), де візуально втілено пам'ять про